

ČLOVEK A OSOBA V PRÁVE A V BIOETIKE

Vplyv bioetiky na súčasnú diskusiu o pojmoch *človek* a *osoba* v práve

BRANISLAV FÁBRY, Katedra teórie práva a sociálnych vied, Právnická fakulta UK, Bratislava

FÁBRY, B.: Human Being and Person in Jurisprudence and in Bioethics: The Impact of Bioethics on Contemporary Discussion of the Concepts of *Human Being* and *Person* in Jurisprudence

FILOZOFIA 62, 2007, No 3, p. 216

The paper outlines the contemporary discussion on the impact the new developments in bioethics and in biomedicine have on the concepts of *human being* and *person*. It also presents various definitions of the concepts. One of the most pressing bioethical and juridical issues is the moral and legal status of the unborn, closely related to the question, if the human being in his/her various developmental stages can be considered a person. Further, the paper examines the concepts of human dignity and the dignity of a person, which are seen as the sources of human, as well as individual rights. Attention is paid also to the polemic between Christian and Kantian approaches to human being as contrasted to the approaches rejecting these concepts as non-scientific. Another dilemma focused by the paper is the conflict between legal formalism on one side and the experimentalism of sciences and some philosophical conception on the other side. The paper examines also the possible using the scientific knowledge in the sphere of law, the crucial questions being: Who is to be considered a human being? And who a person?

Keywords: Human being – Person – Unborn – Human dignity – Human life – Legal status

„Platón definoval človeka ako tvora dvojnohého, neopereného. Táto definícia sa všetkým páčila. A tu zbral Diogenes kohúta, ošklbal ho, priniesol do Akadémie a vyhlásil: Hľa, Platónov človek!“

Martialis

O človeku a o osobe včera a dnes. Hoci pojem človek bol jednou z hlavných tém antickej filozofie, môžeme už v antike vypozaďovať istú nechut' predovšetkým právnych poriadkov používať tento pojem na označovanie subjektov právnych vzťahov. Je veľmi ťažké nájsť odpoveď na otázku, prečo je to tak. Veď právo je určené predovšetkým, ak nie výlučne, človeku a bez človeka by sa existencia práva stala vôbec spornou. Zmienaná tendencia je asi ovplyvnená ohromným vplyvom rímskeho práva, kde človek predstavoval skôr objekt než subjekt práva. Známa je formulácia *mancipatio*: „*Hunc ego hominem meum esse aio...*“ (*Vyhlasujem, že tento človek je môj...*) ([1], 13). Istý obrat späť k pojmu človek v práve nastal pod vplyvom pozitivizácie ľudských práv, keď sa človek ocitol priamo v názve jednotlivých dokumentov o ľudských právach (napr. *Deklarácia práv človeka a občana*). Napriek tomu však stále prevládajú v pozitívnom práve pojmy ako *každý, občan*, ale najmä *fyzická osoba*. *Osoba* je pritom významnou právnou, ale i filozofickou kategóriou.

Etymologický pôvod pojmu osoba nie je úplne jasný. Existujú názory o gréckom pôvode pojmu (prosopon – tvár, maska), ale aj o fénickom pôvode pojmu (persu – maska) ([2], 5). Toto spájanie pojmov maska a osoba nám umožňuje vidieť istú realizáciu rolí, ktoré má herec zohrávať prostredníctvom svojej masky. Podobne aj človek má plniť ako osoba isté spoločenské roly, prostredníctvom právnej subjektivity vstupuje aj do právnych vzťahov. Každopádne môžeme konštatovať, že v rímskom práve sa pojem *persona* objavil ako veľmi známy pojem. Pojem *persona* sa používal aj v kresťanskej filozofii, kde slúžil ako pomôcka pri analýze trojjednosti Boha (jediný Boh v troch osobách), hoci v danej súvislosti pojem osoba nahradzoval grécky pojem *hypostasis* ([2], 6).

V novovekej filozofii sa Hobbes pokúsil oddeliť pojem individua od pojmu osoby. Podľa Hobbesa je človekom ten, komu možno prisúdiť slová a činy človeka [3]. Individuum takto môže reprezentovať jednotlivé roly – osoby. Individuum a osoba teda nie sú totožné. Podľa Locka existujú v zásade tri rôzne predstavy o tom, čo vlastne robí osobu osobou. Možno rozlíšiť metafyzický, morálny a právny pojem osoby. Pojem osoba je predovšetkým právny výraz, ktorý sa vzťahuje najmä na formy konania ([4], 317). Spája sa s aktérmi a aplikuje len na tých, pre ktorých môžu existovať zákony a ktorí môžu byť šťastní či nešťastní. Osoby sú nadané vedomím a pamäťou, vedia zvažovať minulosť, čím sa môžu stať zodpovednými a účastnými. Ako dôležitá sa zdá kontinuita *self*, identita osoby v čase. Sebauvedomenie je faktorom, ktorý vplýva na konštrukciu osobnej identity [5]. Osoba je teda isté *self*, ktorého identitu vytvára vedomie. Podľa Locka je pôvodným prameňom pojmu osoba právo. Používanie pojmu osoba v práve implikuje morálny a metafyzický význam tohto pojmu. V súčasnosti sa v súvislosti s Lockovým chápaním pojmu osoby napríklad veľa diskutuje o morálnych povinnostiach nadnárodných korporácií, ktoré boli založené ako osoby podľa právnych poriadkov štátov a fungujú na základe jednotlivých právnych noriem ([4], 318 a n.).

Z hľadiska právnych vzťahov môžeme za veľmi zaujímavú považovať Kantovu definíciu: „*Person ist dasjenige Subjekt, dessen Handlungen einer Zurechnung fähig sind.*“ (Osobou je subjekt, ktorého konania podliehajú zodpovednosti) ([6], 124). Tu už teda nestačí identita, dôležitá je predovšetkým zodpovednosť. Tá však predpokladá slobodu. Za mimoriadne dôležité možno v súvislosti so slobodou považovať tiež Kantovo zaradenie pojmu osoby do oblasti praktického rozumu. V danej súvislosti je dôležité postavenie osoby v oblasti práva. Právo nespočíva len v jednoduchom obmedzovaní slobody. Podľa všeobecných pravidiel sa každému zaručuje uznanie ako slobodnému individuu, patrí mu sloboda ako základňa jeho oprávnení.

Pri právnych úkonoch je dôležité Hegelovo tvrdenie, že ľudia právo tvoria a zároveň sú mu podriadení ako osoby: „*Osobnost obsahuje vůbec schopnost práva a tvoří pojem a sám abstraktní základ abstraktního a proto formálního práva. Příkaz práva proto zní: buď osobou a respektuj druhé jako osoby*“ ([7], 75). Ak vidíme v práve určitý tvorcom práva stanovený alebo uznaný súhrn právnych noriem, ktorý možno ako celok vynucovať, tak z toho vyplývajú isté požiadavky na osobu. Táto osoba musí svoje konanie prispôbovať právnym normám. Hegelom stanovenú požiadavku na osobu však sotva možno adresovať istej skupine tých, ktorých právne poriadky tiež obvykle považujú za osoby – malým deťom, duševne chorým (otázku nenarodených zatiaľ ponechám bokom). Aj tieto skupiny ľudí sú právom považované za fyzické osoby.

V 20. storočí sa pojem osoba stal opäť jednou z vážnych tém filozofických a právnych úvah. Vytvorilo sa veľké množstvo prístupov k chápaniu osoby. Objavili sa témy ako vzťahy k iným bytostiam či nová diskusia o identite osoby.

Pravdepodobne najdiskutovanejšou témou za posledných sto rokov v súvislosti s osobou je otázka, či existuje jednota človeka a osoby. Najmä v kontexte nových bioetických otázok vzrástla potreba analyzovať pojem osoba. Treba vyriešiť otázku, aké práva vyplývajú zo statusu osoby, ale tiež rozsah právnej ochrany osoby. V danej súvislosti nemožno obmedzovať ústavné a zákonné garancie ľudských práv na veľmi úzko pochopený status negativus. Pri uvedenej diskusii je dôležité zodpovedať otázku, či môžeme pojem osoby rozčleniť na *deskriptívny (teoretický)* a *morálny (praktický)*. Výhradou tu môže byť nejasnosť vnútorného vzťahu týchto dvoch pojmov, ale aj otázka identity samotnej osoby. Dennett poukázal na to, že deskriptívne stanovená podmienka nemôže nikdy stačiť na definíciu pojmu osoby. Všetky tieto vlastnosti majú totiž tiež normatívny charakter. Stanovenie hranice medzi biologickým životom človeka a pojmom osoby je vždy svojvoľným stanovením. Ide pritom o vyjadrenie istých mravných alebo právnych pozícií ([8], 193 a n.).

Ak rozumieme pod osobou v morálnom alebo v právnom zmysle nositeľa práv a povinností, tak treba potom určiť vlastnosti, ktoré sa s pojmom osoby v danom zmysle spájajú. Pokusy vymenovať tieto vlastnosti musia byť nevyhnutne rôzne, sotva ich však možno vymenovať všetky. Rozhodne treba spomenúť zástancu preferenčného utilitarizmu Singera, ktorý v nadväznosti na Benthama vidí kľúč v schopnosti trpieť. Táto schopnosť sama osebe nestačí, musí byť doplnená aj schopnosťou mať želania a vyjadrovať preferencie ([9], 367). Problémom tejto definície je to, že ani ona nezahŕňa ani zďaleka všetkých ľudí (ľudia v kóme, malé deti). Kritikom tejto teórie sa stal Tooley, ktorý doplnil protiargumenty otázkami o schopnosti trpieť a mať preferencie u spiacich ľudí či osôb v bezvedomí. Majú aj títo ľudia status osoby so subjektívnymi právami? Je zakázané ich usmrtiť ([10], 121 a n.)?

Podľa Parfita osobe treba prisúdiť identitu istého *continuant*. Táto diachrónna identita je jednotou udalostí (*perdurance*). Ide o vzťah psychických javov vytvárajúcich istú reťaz vo forme kontinuálne zoradených spomienok (*psychological connectedness*). Redukciu osoby na psychickú kontinuitu však ťažko zlúčiť s praxou nášho konania. Tak by totiž museli zotrvať osoby ako entity – *continuants* –, aj keby sa ich vlastnosti v čase menili ([11], 321 a n.). Strawson sa pokúsil priradiť osoby k entitám, na ktoré možno aplikovať predikáty ako napr. konanie, úmysly, pocity, ale i predikáty ako napr. telesné vlastnosti. Osoba sa však touto definíciou opäť rozdeľuje na možný subjekt vedomia a objekt vzájomného uznania. Dopĺňajú sa tu vzájomne pojmy človek a osoba ([12], 110 a n.)?

Ako zostrenie týchto nejasností sa objavila potreba vyrovnat' sa aj s komplikáciou zvanou právnická osoba. Obvykle sa právnické osoby pokladajú za fiktívny právny výtvor, ktorý sa odlišuje od fyzických osôb. Pochopiteľne, existujú aj antropomorfné teórie, ktoré zdôrazňujú podobnosti medzi právnickými a fyzickými osobami. Za najdôležitejší spomedzi týchto spoločných znakov sa považuje asi možnosť vôle, hoci určovanie vôle právnických osôb je jednou z najkomplikovanejších otázok právnej vedy. Fyzické osoby sú v niektorých právnych poriadkoch označované aj ako prirodzené osoby (*natürliche Person*) ([13], 29 a n.) Je veľmi otázne, či možno chápať fyzické osoby ako prirodzené osoby len preto, že sú spojené s ľudskou existenciou. Aj právnické osoby majú svojím spôsobom prirodzenú existenciu vo svete bytia. Napriek tomu možno tvrdiť, že právnická osoba a fyzická osoba sú vo svete práva nanovo stanovené.

Idea ľudskej dostoynosti – fikcia, alebo zdroj ľudských práv? Jednou z najzaujmavejších kategórií používaných v svslosti s pojmami osoba a človek je bezpochyby ľudsk dostoynost. Tto kategória patří v právnych a filozofických diskusiách určite medzi tie najspornejšie a najneurcitejšie. Môžeme zaat od jej úplného odmietania v diele P. Singera, kde sa ľudsk dostoynost považuje za istý zdroj rasizmu – *speciecizmu* ([9], 368). Od tohto ponímania môžeme prejst k názorom, ktoré pokladajú ľudsk dostoynost za základ celého systému ľudských práv [14].

Vo filozofických diskusiách existujt teda tako prekonateľne dilemy týkajúce sa ľudskej dostoynosti. Tieto dilemy, pochopiteľne, poznajú aj právni teoretici, no pri aplikácii práva sa nemožno uspokojit s kontatovanm existencie rozporov medzi jednotlivými filozoficko-prvnyimi školami. Sudca totiž nemže odmietnut rozhodnut vo veci alebo rozhodnut výrokom všeobecným a neurčitým (prncp *denegatio iustitiae*). Musí rozhodnut spor o právach a povinnostiach subjektov, aj keby mal prtom interpretovat tak nejasn kategóriu, ako je ľudsk dostoynost. Tm sa právnici dostávajú do prvej línie diskusie o ľudskej dostoynosti. Hoci idea ľudskej dostoynosti had svoj základ vvahch o prirodzenom práve, môžeme konstatovat, že v prameňoch práva ide o istú pozitivizciu tejto idey. Napriek tomu problémom v tejto svslosti je aj skpust zákonodarcu pri normatívnej formulácii ľudskej dostoynosti. Ľudsk dostoynost sa stala sastou najdležitejších prameňov prva ustavnej povahy, avšak presné vymedzenie pojmu sa had len veľmi tako. Ani samotné dvodove správy či komentáre právnych predpisov neposkytujú dostatočné vodidlo. Tm sa pojem ľudskej dostoynosti li od spomenutého pojmu osoby, ktorý je regulovaný oveľa presnejšie. Pri skman idey ľudskej dostoynosti sa tak nevyhneme komplikovanej teoreticko-právnej interpretácii [15].

Otázka morlnho a právneho statusu nenarodeného. Jednou z najvznamnejších tm spomínaných v svslosti s diskusiou o človeku a osobe je otázka morlnho a právneho statusu nenarodených. Význam riešenia tejto otázky spočíva okrem iného aj v tom, že ide o mozn odpovet mnohým právnym poriadkom hľadajúcim optimálnu reguláciu. Ide prtom o kľuov otázku, pretože sa týka podstaty a hodnotového základu celého právneho systému – ľudských práv a ľudskej dostoynosti. Tm však súčasne vzniká aj vážny ideologický problém. Preto sa o exegzu ustavnych norem usiluj širok skupiny odborníkov. Odpovet na uveden otázku sa pokúšajú njst tzv. etick komisie. Je však sporné, či ich pôsobenie je riešením problému, alebo problém predstavujú samotné etick komisie. Je tak predpokladat, že etick komisie nájdu kompromis tam, kde je kompromis len tako možný ([16], 40). Napriek tomu môžu priniest podnety aj v oblasti tvorby a aplikácie práva. Na týchto zvaznych otázkach právneho statusu nenarodeného sa odborníci zatiaľ nedokázali dohodnut, a to ani v prípade tak zásadných dokumentov, akým je *Dohovor o ľudských právach a biomedicine*. Boli z neho vyluen hlavné ideologický sporné otázky (určenie právneho statusu nenarodeného, ale napr. i eutanázia).

Jedným z problémov ideologického charakteru je otázka oprávnenosti odvodzovania norem vo svete *Sollen* z prirodovdnych faktov sveta *Sein*. Existuje, samozrejme, vážna pochybností o tom, či možno zvolt tento postup. Ak pochopíme pojem *status* ako určitý stav, tak mžeme pouit aj *biologické argumenty*. Problém takéhoto postupu však spočíva v tom, že nedostatočne rešpektuje oddelenie *sveta Sein* od *sveta Sollen*. Navyše, v prípade statusu nenarodeného hľadáme skôr status právny a morálny, nie opis biologického stavu.

Rozšírenie chápania základných práv a slobôd na nenarodeného a prípadná právna subjektivita nenarodeného sa stali hlavnými bodmi v diskusii o tomto statuse. Prostredníctvom základných práv a slobôd sa každý človek – jednotlivec ocitá v pozícii subjektu práva – osoby. V ďalšom výklade použijem pojem *základné práva a slobody* namiesto pojmu *ľudské práva*, a to preto, lebo uvediem niektoré ustanovenia Ústavy SR (chcem sa tak vyhnúť nepresnostiam). Základné práva a slobody predstavujú isté hodnoty, ktoré sa považujú za prioritné. Jednotlivec v princípe nemusí ospravedlňovať svoju existenciu ani svoju podobu. Na druhej strane zo základných práv a slobôd vyplýva povinnosť štátnej moci ospravedlňovať a zdôvodňovať svoju existenciu a činnosť. Základné práva a slobody určujú istú hranicu činnosti štátnej moci. Ide o istú možnosť sebaurčenia osoby, ktorá ale neznamená možnosť zásahov do základných práv a slobôd iného. Naopak, výkon práv nesmie bez právneho dôvodu zasahovať do práv a oprávnených záujmov iných. Základné práva a slobody treba chápať aj ako povinnosť štátu chrániť tieto hodnoty pred súkromnými zásahmi iných. Hoci sa tieto zásahy nedajú ospravedlniť, aj samotný porušovateľ zostáva subjektom základných práv a slobôd. Základné práva a slobody sa vyznačujú istou ambivalentnosťou. Na jednej strane ide o negatívne vymedzenie sa voči štátu, voči jeho zásahom. Na druhej strane znamenajú základné práva a slobody aj povinnosť štátu zasahovať vo veci ich ochrany. Garancie týchto práv a slobôd sa teda objavujú ako ochrana pred štátnou mocou, ale aj ako ochrana prostredníctvom štátnej moci. Povinnosť štátu zasahovať však treba v istých situáciách chápať ako subsidiárnu povinnosť. Ide o subsidiaritu k právu osoby chrániť svoje základné práva a slobody legálnymi nenásilnými prostriedkami.

Veľmi dôležitým ustanovením je čl. 15 ods. 1 Ústavy SR. Toto ustanovenie znie takto: „Každý má právo na život. Ľudský život je hodný ochrany už pred narodením.“ Zaradenie vety „Ľudský život je hodný ochrany už pred narodením“ znamená poskytnutie istej právnej ochrany nenarodenému. V zmysle tohto výroku však nenarodeného nemôžeme priradiť automaticky k pojmu osoby. Napriek tomu ľudský život je hodný ochrany už pred narodením. Tu sa teda otvára možnosť pre biomedicínu, ale aj pre bioetiku, aby prispeli k objasneniu toho, čo môžeme chápať ako ľudský život. V zmysle filozofickom či biomedicínskom pôjde o ťažko definovateľnú otázku. To však nie je dostatočná odpoveď, pokiaľ ide o aplikáciu práva. Keď totiž neurčíme jasnú hranicu ochrany ľudského života už pred narodením, nemôžeme zodpovedajúco aplikovať právo. Zmiený problém sa dostaví najmä v zložitých prípadoch rozhodovacej činnosti súdov.

Ľudský život je fenomén z oblasti sveta prírody. Príroda sama však pojem ľudský život nedefinuje. Pokiaľ ide o právo na život, definícia ľudského života je prednostne úlohou práva. Keďže sa však ústavodarca a zákonodarca k tejto otázke obvykle nevyjadrujú dostatočne podrobne, je vhodné oprieť sa o definície, ktoré poskytuje prírodoveda alebo s ktorými sa stretávame v etických analýzach. Spomeňme najdôležitejšie z uvádzaných kritérií vzniku ľudského života. Pri hľadaní kritéria ľudského života či kritéria vzniku ľudského života nejde o skúmanie v biologickom zmysle, ale o právnu vedu. Človek je subjektom ľudských práv. O definícii ľudského života sa teda nerozhoduje v rovine biologického poznávania, ale v rovine normatívneho poznávania.

Ako prvé kritérium prichádza do úvahy kritérium nidácie. Ide vlastne o prijatie nenarodeného matkou. Matka je tým, kto sprostredkuje život. Preto prijatie fertilizovaného vajíčka rozhoduje o tom, či sa z neho môže stať subjekt práva. Z daného pohľadu by však žiadne z embryí vytvorených in vitro nepoživali právnu ochranu a boli by k dispozícii na

vedecké pokusy. Tým by perspektívne boli vytvorené podmienky na znerovnoprávnenie bytostí, ktorých začiatok života mohol byť spochybnený, ak by neprešli nidáciou. Právna subjektivita a právna ochrana však nemôžu byť priznané na základe subjektívneho rozhodnutia matky prijať niektoré z embryí vytvorených in vitro ([17], 107). Tým by totiž bola porušená požiadavka rovnosti pri ochrane základných práv a slobôd.

Známym argumentom je aj téza o sebauvedomení, identite a sebaurčení ako rozhodujúcich aspektoch, pokiaľ ide o otázky ľudského života. Dokonca ani narodenie by však v tomto prípade nemuselo stačiť na priznanie práva na život. Problémom je to, že by bolo možné z práva na život vylúčiť určité skupiny ľudí (napr. niektorých ľudí v kóme). Problémom je aj to, že právo na život sa tu spája s chápaním človeka ako bytosti nadanej rozumom. Život by tak bol len istou základňou rozumu. No život je predpokladom rozumu, a nie naopak ([16], 57). Do známej skupiny názorov môžeme zaradiť aj predstavy o preferenciách a záujmoch ako určujúcim momente pri ochrane života. No fakt, že niektorý človek nedokáže uplatňovať vlastné práva ani vyjadrovať vlastné preferencie, neznamená ešte stratu povinnosti štátu chrániť tento subjekt. Dôležitá je aj idea ľudskej dôstojnosti, ktorú spomínané názory nezohľadňujú dostatočne. Vzniká tu navyše problém vzťahu vôle a prejavu bytosti. To je jedna z najkomplikovanejších tém v histórii právnej vedy. Pre poznanie preferencií treba tento vzťah podrobne skúmať. Súlad vôle a prejavu je však až príliš často pri aplikácii práva problematický. Preto si aj zákonodarca občas vypo máha ustanovením o dobromyseľnosti vôle.

Existuje možnosť rýdzo biologicky pochopeného ľudského života. Moment fertilizácie ako začiatku ľudského života predstavuje istú biologickú definíciu. Tá však musí hľadať svoj zmysel v oblasti práva. Ak budeme hovoriť o niekoľkých bunkách v období po fertilizácii ako o ľudskom živote, vzniká otázka, či ako ľudský život nemáme chrániť aj bunky, ktoré žijú v ľudskom tele aj po tzv. mozgovej smrti. Silným argumentom pre fertilizáciu ako kritérium je aj potencialita nenarodeného ([18], 134). Problémom je tu však to, že dokonca aj totipotentné embryo sa môže deliť a vytvoriť dvojčiky. Potenciál byť v budúcnosti narodeným človekom neznamená, že k narodeniu musí nevyhnutne prísť.

Koncepcia vzniku mozgu ako začiatku ľudského života korešponduje so známou a všeobecne prijímanou koncepciou mozgovej smrti ([19], 162 a n.). Poukázaním na istú skupinu narodených (anencefalických detí) môžeme spochybniť aj tento argument, dovolávajúci sa vzniku mozgu. Problém je tiež v tom, že musíme hovoriť o ľudskom mozgu. Mozog totiž majú aj vyššie zvieratá. Keďže však mozgy všetkých ľudí nie sú vyvinuté rovnako, museli by sme hľadať isté spoločné znaky, ktorými sa ľudský mozog vyznačuje. Od tohto mozgu sa mozog nenarodeného v jednotlivých štádiách vývoja líši. Išlo by opäť o svojvoľné stanovenie momentu, od ktorého môžeme mozog považovať za ľudský mozog.

Začiatok ľudského života sa tiež nezriedka spája s narodením. Ani toto určenie nie je bez problémov. Celý právny poriadok predpokladá vznik života skôr. Samozrejme, pozitívno-právna úprava nemusí nevyhnutne odrážať isté prirodzeno-právne chápanie. Aj tu však existujú protiargumenty (napr. *potencialita* nenarodeného).

V našom texte sme analyzovali najznámejšie a najdiskutovanejšie kritériá vzniku ľudského života. Pokúsili sme sa nájsť zodpovedajúce správne kritérium. Žiadne z uvedených kritérií však nie je prijímané bez výhrad, v spoločnosti neexistuje prevládajúci mravný názor, ktorý by zdôvodnil výber jedného z kritérií. Samozrejme, existujú aj ďalšie kritériá. Tie sú však pravdepodobne ešte menej presvedčivé a menej spoločensky prijateľné než tie,

ktoré som uviedol. Stanovenie kritérií ostáva preto svojvôľou, svojvoľným stanovením tvorcu práva.

Záver. Môžeme sa oprávnene domnievať, že v diskusii o právnej subjektivite nenarodeného či o otázke ochrany života nenarodeného nenájdeme riešenie, ktoré by všetci účastníci daného diskurzu považovali za spravodlivé. Na druhej strane nie je možné, aby orgán aplikujúci právo odmietol spravodlivo rozhodnúť. Vzhľadom na ťažkosti s vecne spravodlivým a správnym riešením treba klásť dôraz na otázku spravodlivej tvorby právno-politickej vôle pri týchto citlivých témach. Platí známy latinský výrok: „*Iustitia non novit nec patrem nec matrem...*“ (*Spravodlivosť nepozná otca ani matku...*).

LITERATÚRA

- [1] KNAPP, V.: *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck 1995.
- [2] WILDFEUER, A. G.: Person. In: Korff, W. (Hrsg.): *Lexikon der Bioethik*, zv. III., Gütersloh: Gütersloher Verl.-Haus 1998, s. 5 – 11.
- [3] HOBBS, T.: *Leviathan* I, 16.
<http://etext.library.adelaide.edu.au/h/hobbes/thomas/h68l/chapter16.html>
- [4] FRENCH, P. A.: Die Korporation als moralische Person. In: LENK, H. – MARING, M. (Hrsg.): *Wirtschaft und Ethik*. Stuttgart: Philipp Reclam jun. 1992, s. 317 – 328.
- [5] LOCKE, J.: *An Essay Concerning Human Understanding*, II, 27.
<http://oregonstate.edu/instruct/phl302/texts/locke/locke1/Book2c.html#Chapter%20XXVII>
- [6] KANT, I.: *Metafyzik der Sitten*. Stuttgart: Philipp Reclam jun. 2004.
- [7] HEGEL, G. W. F.: *Základy filozofie práva*. Praha: Academia 1992.
- [8] DENNETT, D. C.: Conditions of Personhood. In: RORTY, A. O.: *Identities of Persons*. Berkeley – Los Angeles – London 1976, s. 175 – 196.
- [9] SINGER, P.: Praktická etika (úryvok). In: VALENT, T. – CHOVANCOVÁ, J. a kol.: *Texty z dejín právnej filozofie*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PraF UK 2006, s. 366 – 374.
- [10] TOOLEY, M.: *Abortion and Infanticide*. Oxford: Clarendon Press 1985.
- [11] PARFIT, D.: *Reasons and Persons*. Oxford: Clarendon Press 1989.
- [12] STRAWSON, P. F.: *Individuals*. London: Methuen 1993.
- [13] KREJCI, H.: *Privatrecht*. Wien: MANZ 2002.
- [14] COUGHLIN, J. J.: Pope John Paul II. And the Dignity of Human Being. In: *Harvard Journal of Law and Public Policy*, jeseň 2003, roč. 27, č. 1, s. 65 – 80.
- [15] FÁBRY, B.: Nové biotechnologické výzvy hodnote ľudskej dôstojnosti. In: *Právny obzor*, roč. 88, 4/2005, s. 370 – 379.
- [16] ISENSEE, J.: Das grundrechtliche Status des Embryos. In: HÖFFE, O. – HONNENFELDER, L. – ISENSEE, J. – KIRCHHOF, P.: *Gentechnik und Menschenwürde*. Köln: Du Mont 2002, s. 37 – 78.
- [17] HONNENFELDER, L.: Die Frage nach dem moralischen Status des menschlichen Embryos. In: HÖFFE, O. – HONNENFELDER, L. – ISENSEE, J. – KIRCHHOF, P.: *Gentechnik und Menschenwürde*. Köln: Du Mont 2002, s. 79 – 110.
- [18] HARE, R. M.: Embryonenforschung: Argumente in der politischen Ethik. In: SASS, H.-M. (Hrsg.): *Medizin und Ethik*. Stuttgart: Philipp Reclam jun. 1999, s. 118 – 138.
- [19] SASS, H.-M.: Hirntod und Hirnleben. In: SASS, H.-M. (Hrsg.): *Medizin und Ethik*. Stuttgart: Philipp Reclam jun. 1999, s. 160 – 183.

JUDr. Branislav Fábry
Katedra teórie práva a sociálnych vied Právnickej fakulty UK
Šafárikovo nám. 6,
818 05 Bratislava 1
SR
e-mail: fabry@flaw.uniba.sk